

DR. NAGY ÉVA

Bessenyei György Tanárképző Főiskola
Nyíregyháza

Mészöly Miklós: Pannon töredék

„A jelenkori magyar irodalom egyik legkülönösebb, rétegzett prózavilágának, fiktív univerzumának megalkotója Mészöly Miklós.” Ezzel a bevezető mondattal indítja *Thomka Beáta* Mészöly Miklósról írt „alternatív monografikus vázlatát” (Thomka 1995). A könyv szerzője szerint „...Mészöly Miklós életpályája önmagában is foglalata annak a meg nem alkuvó, tartásának méltóságát semmilyen történelmi körülmények és egyéni vagy közösségi léhelyzetek közepette föl nem adó, közép-európai értelmiségi sorsmodellnek, melynek művészi rendszerét imaginációjában megalkotta”.

Mészöly Miklós életművének alakulása valóban folytonosan újragondolt elméleti és művészi programjának kísérleti állomásait, megvalósított változatait jelzi. „Töredék a világ. Apró nyomozgatás, amit elkésve művelhetünk” – olvashatjuk a *Pannon töredék*-ben a mészölyi esztétika egyik meghatározó gondolatát. Részek, töredékek, cserepek, mozaikok, melyek az írói kéz érintésére más-más alakzatba rendeződnek, rendeződhetnek. Az életmű egészében azonban a sokféle teoretikus és művészi inspirációval teremtett világok mikrokozmoszaiból egy tágabb tájhoz, térhez, történelemhez kötődő létezési élményt, közérzetet sugárzó panoráma teljesedik ki.

Ennek a kibomló panorámának a darabjai az 1991-ben megjelent kötetei is: *Az én Pannóniám* (Szekszárd, 1991) antológia, mely korábbi műveiből válogatott szerkesztett gyűjtemény, s a *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról* (Bp., 1991) elbeszéléskötete. Ez utóbbi alcíme: *Végleges változatok a hagyatékból*. Egy korábbi interjúban Mészöly a *Wimbledoni jácint* elbeszéléskötetre vonatkoztatva használta a „végleges vázlatok a hagyatékból” megnevezést, mellyel tudomásunkra hozta, hogy korábbi, félbehagyott munkák töredékeiből, vázlataiból válogatott, amelyek befejezetlenek, alakítást nem tűrnek, alkotói formálásra már nem inspirálóak. Mészöly Miklós „öszikéi” ezek, s bennük a szerzői érdekelttség és a továbbformálhatóság határait felmérő író bölcs belátása s előrelátása (a kései „nyomozgatások” kétes következtetéseit kerüldő) a vázlatok, változatok véglegesítése.

Van azonban egy másik jelentéstartománya a *változatoknak*, amely a mészölyi esztétikában fontos szerepet kapó töredékesség eszményének a hordozója; s a valóság megragadhatatlanságának élményét és mindenfajta művészi megjelenítés fikcióvoltát s töredékességét aktualizálja tudatunkban.

A *Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról* kötet két hosszabb lélegzetű művet tartalmaz; a *Pannon töredék*et és a címadó *Balladát*, melyet rövidprózai írások követnek (Negyvenhat videoclip). Két esszészerű szöveg – egy mese és egy fiktív naplórészlet – zárja a kötetet.

A könyv első elbeszélésében, a *Pannon töredék*ben – mely jelen szemlélődésünk tárgya –, családi históriák és legendák elevenednek meg élvezetes epikus tablókban.

E családi és történelmi legendárium nyomába eredünk mi is, hogy a névtelen krónikással együtt merengjünk a múltan, a jelenen és az „elmúlt jövőn”, s meditáljunk az élet és irodalom, valóság és fikció viszonyán.

„Töredék a világ. Apró nyomozgatás, amit elkésve művelhetünk.” Mert ki tudja, hogy mi történt egykor – valamikor, s mi történik éppen most?

Csak a tér masszív, változatlan: Dunántúl, Magyarország, közelebről Écs (az egykori kúria), Páztó, Budapest. A *Pannon töredék* földrajzi s történeti (családtörténeti) színterei. A megelevenedő históriák és legendák kimetszett terepe. S az idő írja, teremti a történetét egykor és most, az eljövendőkben s az elmúltakban. A mintegy két évszázadot felölelő családtörténet „a világszép törpe termető asszony”, Tompos Anna ónagyanya születésétől – az 1700-as évek közepétől – ível ifjabb Siraki Péter 1956-os kivégzéséig, majd a család kései leszármazottjainak a tények és legendák nyomába eredő écsi „helyszíneléséig”.

Az ötven oldalnyi terjedelmű, a kisregény és az elbeszélés határán mozgó *Pannon töredék* hat, önálló címmel is ellátott fejezetre bomlik. Ezekből a mozaikdarabokból építkezik a történet és az elbeszélés. A részek egy-egy életképet, múltbeli szituációt ragadnak ki az élettörténetekből. A több nemzedéket átfogó családtörténet így idéződik meg töredékesen.

Az elbeszélés legfőbb szövegszerkesztő elve ennek értelmében a kihagyás, az elhallgatás. A nemzedéki történet a kimetszés elbeszélői gyakorlatával elevenedik meg a linearitást felüggesztve. A névtelen krónikás két – különböző időegységet felvillantó – életképet rögzít részletező pontossággal Tompos Anna ónagyanya életéből. Az első tabló Siraki Péternek, az unokaöccsnek a látogatását meséli el az écsi kúria idős nagyasszonyánál, ónagyanyánál, a második pedig a menyasszonykorú Annácska idilljét idézi Siraki Péter apjával Páztón, a Jajtekerő-dombon. A harmadik fontos időszelét ónagyanya életéből a gyermekkor valószerűtlen gyönyörű eseményét mondja el, amikor Cornélia, Annácska ferrari barátja töltött egy nyarat az écsi kúriában. A köréjük fonódó, hozzájuk tapadó tények és legendák az elbeszélői közlésből és ónagyanya leveleiből ismerhetők meg.

A *Pannon töredék* felejthetetlen asszonyalakja a még matrónakorában is vonzó Annácska, aki – „A spanyol udvar gyermek-felnőtteire, felnőtt gyermekeire emlékeztetett...” – egy fokozottan érzéki s rafináltan kifinomult, erotikus atmoszférájú világ hősnője. A pannon vidék legendás ónagyanyja mérhetetlen vitalitásával, fantáziadús érzékiségével, kibogozhatatlan vágyaival, ugyanakkor a mindennapok józan vállalásával nemzedékeknek ad példát emberi tartásból, mágikus asszonyi-tündéri varázsából. A Száz év magány Buendía nemzetségének mítikus asszonyai kelnek életre az écsi kúriában, a kelet-közép-európai végeken. A realitás és irrealitás világába lépünk itt is, csakhogy a képzelet, a fantázia az álmokban s a kibogozhatatlan vágyakban találhat önmagára. A teljesebb létélményre törekvő érzelmek azonban a családi és történelmi kataklizmák közepette is szívósan táplálkoznak a „csitri korú” emlékeikből. Ónagyanyának Cornéliához, a „szerelmes drága Barátnő”-höz írt leveleinek érzéki-erotikus túlfűtöttsége váli a minden szerelmes és barátságban túli testi-lelki vonzódásokról.

„Hiába volt mindkettőjüknek kijelölt családja, otthona, hazája, gondja, okosan elmagyarázott kötelessége és felelőssége – mindez nem számított. Halálukig tudták, hogy van egy rét, talán a Sió és a Kapos kanyarulatában, ahol csak egyedül ők futnak, maguk előtt hajtva a vörös hátú szöcskéket”.

Így egészen ki a világ számukra, így válik teljessé a töredékes lét.

Az időkihagyásos és sűrítéses elbeszélői technikával megidézett családtörténet másik központi figurája a család kései, huszadik századi leszármazottja, ifjabb Siraki Péter (a ballonkabátos), aki 1934-ben született Écsen. Ő bolyong majd huszonkétévesen az egykori kúria „beszédesszínhelyein”, mielőtt a történelem erőszakos vihara végleg elsodorná.

„A család a férfi tragikus sorsával zökken át a legendából a valóságos tények világába. A tragédia azt jelenti, hogy itt valaminek – egy családon belül – visszavonhatatlanul vége van. A létezésnek, az életformának, a stílusnak és viselkedésnek van vége” – összegzi *Bata Imre* a mű elmondható tanulságait (Bata 1991).

S ezzel a történetnek, ha úgy tetszik, családtörténetnek a végére is jutottunk. Az elbeszélésnek azonban még korántsem, hiszen a legfőbb szereplőről, az elkésve nyomozgató elbeszélőről alig ejtettünk szót. „Töredék a világ. Apró nyomozgatás, amit elkésve művelhetünk.”

Az elbeszélő, aki névtelen krónikásnak nevezi magát, családjának, szűkebb és tágabb hazájának, életterének viselt dolgairól, történéseiről akar számot adni.

Károlyi Csaba jegyzi meg, hogy „Miközben e szenvedély és erotika fűtötte különös asszony életének köznapi történéseiről (...) értesülünk, felbukkan a táj kövekben, vizekben, földben továbbélő története Marcus Aureliustól Széchenyiig és Kossuthig, 1956-ig, Janus Pannoniustól Martinovics apátig, a Habsburgok emlékeitől a török pincemaradványokig. Háttérként utalásszerűen, főleg városnevek formájában (Bécs, Madrid, az antik Róma, Ferrara, Párizs, Gdansk stb.) megelevenedik a tágabb térség is, jelezve a kusza kapcsolatok sokaságát, melyek nélkül nincs nemzeti történelem” (Károlyi 1991).

Így tágul a tér a hallatlanul gazdag írói műveltséganyag emlékezetével és képzeletének kavargó életanyagával az egymásra rétegzett időben.

„A história folytonos megélésének tágasságával tudom így felforrósítani a jelent” – vallja Mészöly (Nádor 1991).

Nem csoda, ha az olvasó olykor-olykor zavarba jön, tájékozódni próbálván e folytonosan áradó, kimeríthetetlen élményanyagban, epikus gazdagságban.

„Mentség lehet, hogy réteges körülményekről van szó – hiszen a névtelen krónikás sem tudhatja...” – szabadkozik az elbeszélő is.

A névtelen krónikásnak a réteges körülményekre való többszöri hivatkozása az elbeszélői feladatvállalás nehézségét, a krónikási szerep hitelességéért folytatott erőfeszítését s ennek reménytelenségét egyszerre jelzi. Hiszen „mindenütt rejtőző megnyilatkozásokra lehet bukkanni, betemetett meztelenségek rétegeire... És ezt az eszelősségig lehet forgatni” ... „S helyzetünk akkor válik kritikusná, sőt irodalmivá – a névtelen krónikás szerint, mikor a képzelet valós játékait már képtelenség elválasztani az élettől” – hangzik el a történet végén, az 1956-ban felakasztott Siraki ügyének tárgyalásán, melyre az elbeszélő-ronkon tanúként megidézett. A tanú, konkrét és átvitt értelemben is – az elbeszélő szerepkörét jelöli ki az elbeszélés világában.

Íme az élet és az irodalom... Valóság és fikció... Elmondhatóság... Hitelesség... A krónikás is bizonytalan.

„Mert ezek is csak tények. És egy ilyen rendkívül réteges helyzetben a névtelen krónikás, amilyennek fájdalmas szerencsével magunkat tudhatjuk, in abstracto kénytelen beszélni akkor is, ha coram publico beszél – és fordítva. Pusztán, mert akarjuk mondani, és ez nem megy másképp, csak ha *elmondjuk*. Bűvös kör. Bűvös négyszög. Mihelyt beszélni kezdünk, kezdődik a csend, a hiteles valóságé, így aztán most sem, továbbra sem beszélni próbálunk itt, inkább hallgatunk-beszédesen – már amennyire a lehetetlen megkísérelhető a lehetséges mankóira támaszkodva...”

Valóság és fikció. „Leheletfinom ködalakzat a tét, ami ugyancsak úgy ragaszkodik a valósághoz, mint egy csomó retek a piacon...”

Az olvasó-értelmező is zavarban van, mert leheletfinom ködalakzat a tét...

Hallgatunk csupán... beszédesen. És a réteges körülményeket tekintetbe véve – a névtelen krónikással egyetértve – nyugtázzuk, hogy mégiscsak „van története... a százados múltnak, a kolosszális mozgóképnek. És éppen Ónaganyánk hitelesíti ezt a képet...”

Legfeljebb még annyit fűzhetünk hozzá: „Töredék a világ. Apró nyomozgatás, amit elkésve művelhetünk.” S hogy a mozaikok – talán – mégiscsak képpé formálódnak egyszer.

JEGYZETEK

Mészöly Miklós: Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról. Bp., 1991.

Thomka Beáta: Mészöly Miklós. Kalligram, 1995.

Bata Imre: Mészöly Miklós: Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról. Élet és Irodalom, 1991. 23. 11.

Károlyi Csaba: Hol a mese szelleme? Alföld, 1991. 11. 65.

Nádor Tamás: Mészöly Miklós: Ballada az úrfiról és a mosónő lányáról. Könyvvilág, 1991. 5. 5.